

УДК: 376.54:7

Комаровська Оксана Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, завідувач лабораторії
художньо-естетичного виховання і мистецької освіти
ІПВ НАПН України, м. Київ

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ГЛИБИНА Й БАГАТОГРАННІСТЬ

Мистецька освіта в Україні кристалізувалася століттями й наразі вибудувалась у струнку систему, що за горизонталлю охоплює всі освітні сфери (загальна, позашкільна, професійна, у тому числі й спеціалізована), а за вертикаллю – усі рівні: дошкільна – школа – вища школа – післядипломна освіта [2; 3; 6]. Системоутворюючим елементом мистецької освіти є особистість як суб'єкт творення культури суспільства.

Увага вчених, що концептуально спрямовують розвиток практики, має розподілятися між усіма складниками. Але дослідницька увага переважно спрямована на різнобарвну специфіку загальноосвітньої школи (далі ЗНЗ) (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Ростовський, Л. Хлебникова та інші), педагогічну (С. Коновець, Г. Локарева, Г. Ніколаї, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Реброва, О. Рудницька, Н. Сегеда, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін.) і професійну освіту як сферу підготовки митця (О. Андрейко, С. Волков, В. Москаленко, К. Шамаєва, В. Шульгіна та ін.). Така вагома для культури суспільства освіта в початковому спеціалізованому мистецькому навчальному закладі (школі естетичного виховання, далі ШЕВ), залишається на узбіччі наукових досліджень. Система ШЕВ презентована багатогранністю видів мистецької творчості: музичні, художні, хореографічні, театральні школи, до навчання в яких може долучи-

*При майстрах яюсь легше.
Вони – як Атланти,
Держать небо на плечах.
Тому і є висота.*

Ліна Костенко

тися кожна дитина; традиції освітнього процесу в таких ШЕВ закладалися в 20-ті роки ХХ ст.; до цього ж переліку входять і школи мистецтв, які популяризуються в Україні з середини 80-х рр. ХХ ст., втілюючи ідею поліхудожньої освіти. Кожен із типів ШЕВ припускає вибір варіантів реалізації змісту, організаційних рішень, створюючи свій особливий образ.

Заради справедливості вкажемо на низку дотичних до зазначеної проблематики дисертацій останнього десятиліття (І. Полевиков, І. Ростовська, С. Ліпська, Т. Турчин, Є. Єжова, Т. Потапчук, В. Богота, Ю. Гончаренко, О. Завгородня, О. Задоріна, О. Каминіна, О. Нікітін та ін.). Усе ж, по-перше, до педагогів ШЕВ здобутки цих досліджень не завжди доходять через відомчу розмежованість (підпорядкування ШЕВ системі Міністерства культури.)

По-друге, повністю охопити навчально-виховний процес ШЕВ складно, оскільки в ньому превалюють індивідуальні форми роботи з учнями. Проте спробувати цілісно поглянути на навчання дитини в ШЕВ необхідно

Стаття присвячена взаємодії загальноосвітнього навчального закладу і школи естетичного виховання. Розглянуто специфіку освітніх просторів цих навчальних закладів, спроєктованих на особливості набуття мистецької освіти: художньо-освітнього, художньо-естетичного; спільним і стрижневим суб'єктом є учень, який навчається одночасно в обох закладах. Доведено, що взаємодія просторів породжує синергетичний ефект, втілений у новому типі простору – культурно-мистецькому, що проілюстровано на прикладах.

Ключові слова: спеціалізована мистецька освіта, загальна мистецька освіта, школа естетичного виховання, мистецький освітній простір, учень-суб'єкт, мистецька взаємодія.

у зв'язку з тим, що діти, які відвідують ці школи, водночас є учнями школи загальноосвітньої і прагнуть спілкування з однолітками й дорослими навколо пізаного ними в ШЕВ.

Віковий ценз учнів ШЕВ збігається з віком учнів початкової та основної школи, але чимало серед них і старшокласників, і навіть студентів немистецьких вишів; до підготовчих відділень батьки приводять дітей 4–5 років, а в деяких ШЕВ здійснюються сміливі педагогічні експерименти в роботі з малюками від 3-х років. І хоча цілі спілкування змінюються на різних вікових етапах, воно залишається важливим, оскільки мистецьким здобуткам у ньому відведено особливу роль.

Як зазначає А. Верем'єв, стосовно дошкільнят і першокласників-шестирічок говоримо про особливе «спілкування, яке має на меті знов-таки спілкування» [1, с. 18]. Спираючись на дослідження з вікової психології (І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, І. Дубровіна, В. Мухіна, О. Кононко, Д. Фельдштейн та ін.), пунктиром окреслимо динаміку спілкування. Так, у молодшому шкільному віці потреба в ньому підкріплюється тим, що дитина вже чітко усвідомлює себе особистістю та постає перед необхідністю оцінювати себе очима інших людей – учителів та однолітків; до того ж у дитячій спільноті дедалі частіше заявляє про себе дух суперництва, а самопрояв у мистецькій творчості перетворюється

на істотний чинник особистісного самоствердження. У підлітка зростає темп оволодіння своїм внутрішнім світом, розвивається саморефлексія, здатність адекватної самооцінки, усвідомлення себе серед інших. Тобто підліток поступово оволодіває технікою «самоспілкування», в якому саме мистецтво постає ефективною платформою самоактуалізації у творчості, що важливо для нього і в мистецькому середовищі ШЕВ, і ще більше – у ЗНЗ. Рання юність – вік романтичних переживань, коли багатогранно розвивається емпатія, інтенсифікується духовне зростання, що активізує художнє пізнання і спонукає до розширення меж мистецької творчості. У юнацтві – попри те, що стрімко формується внутрішня позиція щодо себе і свого місця у світі, – актуалізується потреба у спілкуванні і з однолітками, і з дорослими. А мистецтво стає «посередником» у перевірці власних переживань і образної трансляції думок.

А щодо згаданої вище «цілісності», варто апелювати до праць В. Франкла, який писав про цілісність як сутність особистості: «особистість є дещо неподільне – її неможна розділити чи розщепити, оскільки вона – єдине ціле, [...] особистість не тільки неподільна, вона також і не є результатом додавання, тобто її не можна не лише розкласти на частини, а й не можна синтезувати з окремих частин – оскільки вона не тільки єдність, а й цілісність». І далі: «Особистість не лише єдність і цілісність, вона ще і створює єдність і цілісність: вона створює тілесно-душевно-духовну єдність, якою і є людина» [10, с. 4–5, 11].

Автором цієї статті здійснено спробу цілісного погляду на навчально-виховний процес ШЕВ у контексті художнього розвитку дітей різного віку, які володіють різними видами обдарованості до мистецтва [5]. Чинником, що об'єднує цей процес, постає мистецький простір ШЕВ як різновид освітнього. Оскільки автором уже пропонувалося своє бачення такого простору [там само], коротко уточнімо: мистецький освітній простір є науково-організованим соціумом, рухомим і динамічним, вибудованим із застосуванням засобів різних мистецтв на діалогічних засадах взаємін суб'єктів, спрямованим на фор-

мування у них здатності культуротворення щодо власного життя та орієнтованим на активізацію потреби кожного суб'єкта впливати на оточення через постійне розширення кола мистецького спілкування. Механізмом реалізації педагогічних можливостей мистецького простору в будь-якому навчальному закладі має постати взаємозв'язок складників його структури: власне мистецького життя (подієвої насиченості) і художньо-предметного поля; останнє також є мобільним і динамічним, ініціюється суб'єктами для віддзеркалення мистецьких подій і призначене спонукати потенційних суб'єктів залучатися до їх творення, тобто є «провідником» для спілкування – з приводу подій, що відбулися, анонсування тих, що наближаються, через інформування про здобутки колективу, успіхи окремих суб'єктів тощо.

Специфіка ШЕВ дозволила уточнити як «художньо-освітній», який народжується в колективній творчості суб'єктів – як своєрідний витвір мистецтва, має неповторний художній образ як синергетичний результат множини художніх образів у процесі індивідуального забарвленого художнього пізнання кожного суб'єкта. Колективний результат – художній образ ШЕВ – є «сплеском», що постійно оновлюється, збагачується новими образами, у тому числі за рахунок включення в цей процес потенційних суб'єктів, які починають відчувати потребу в актуалізації своїх художніх відкриттів.

Хто є суб'єктами такого художньо-освітнього простору? Учні, викладачі, концертмейстери, батьки, адміністрація закладу, костюмери, радіоінженери – тобто всі, хто долучається до творчого процесу закладу. Центральний суб'єкт – учень, який, створюючи художній образ цього простору мистецькими засобами, розвиває свою здатність саморозвиватися як митець.

Отже, в навчально-виховному процесі ШЕВ закладено потужний педагогічний потенціал. Такий потенціал очевидний і у взаємодії ЗНЗ та ШЕВ, суб'єктом якої є дитина, що навчається в обох школах і прагне спілкування (!) з приводу того, що пізнає. Тобто діалог, який є основою творення просто-

ру ШЕВ, виноситься дитиною за межі мистецького навчального закладу на рівень діалогу між двома просторами. Якщо ж пригадаємо, що спілкування, діалог – за В. Біблером – є «ідеєю сенсу людського буття», або – за Л. Виготським – «рухом смислу», то стає зрозумілим, що взаємодія ШЕВ і ЗНЗ на основі мистецької освіти має цілком конкретне філософське і психолого-педагогічне підґрунтя.

Чи відрізняється мистецький простір ЗНЗ за змістом або організаційними особливостями від художньо-освітнього простору ШЕВ? Так, простір у ЗНЗ розглядаємо з уточненням – естетико-виховний або художньо-естетичний, оскільки мистецтво тут не є єдиною сферою пізнання учнями світу. Але мистецтво в ЗНЗ поширює свій вплив на інші складники освітнього процесу, насичуючи естетичним змістом шкільне життя загалом. Тобто, мистецька освіта в ЗНЗ націлена на загальний естетичний розвиток особистості, але водночас дає можливість простежити взаємозв'язок мистецького розвитку дитини та її розвитку в інших предметних сферах. Відбувається це на тих підставах, що занурення в мистецтво є оптимальною основою для розвитку емоційної сфери дитини як імпульсу проживання знань, здобутих у будь-якій предметній сфері; а це розкриває здатність привласнення знань як цінностей, що уможливорює формування компетентної в різних життєвих сферах особистості (цей механізм також вартий ґрунтовних психолого-педагогічних досліджень).

Повертаємося до актуалізації діалогу: як влучно стверджує М. Киященко, у сучасному світі всі «способи й види взаємодії людини з природними процесами, предметами і явищами, усі процеси соціокультурного життя людей будуть здійснюватись у творчих і лише творчих комунікативних і діалогових взаємодіях» [4, с. 128].

Виокремимо спільне між обома просторами: і в ШЕВ, і в ЗНЗ простір формується одночасно тим, хто творить, і тим, хто спостерігає процес наче збоку. Але за умови, що «спостерігач» потенційно включений в діалог. Гнучкий характер простору зумовлюється багатоваріантністю, множинністю проявів

як втіленням через мистецтво світобачення суб'єктів-школярів та педагогів у їхній взаємодії. Обидва простори є відкритими, що рано чи пізно перетворить «спостерігача» на творця. У той момент, коли учень стає суб'єктом творчого процесу, простір починає активно впливати на нього, реалізуючи право особистості на самовираження, саморозвиток, самореалізацію.

Які можливості ШЕВ може використати ЗНЗ для дієвості мистецької освіти?

Специфіка ШЕВ визначається тим, що вони, з одного боку, функціонують як профільні позашкільні навчальні заклади (Закон України «Про позашкільну освіту»), реалізуючи завдання загально-естетичного виховання підстаючого покоління; а з іншого – належать до системи мистецької освіти [3; 7]. І як складник спеціалізованої мистецької освіти, в якій кожен із напрямів – музичний, образотворчий, хореографічний, театральний – має багаторівневу вертикаль, ШЕВ відіграють роль початкового етапу виявлення та розвитку в дітей їхньої обдарованості до мистецтва, виконуючи подвійну функцію: поряд із загальноестетичним вихованням, залучають до навчання яскраво обдарованих до мистецтва дітей, забезпечують базис для обрання ними професії в мистецтві. Ця позиція регламентується відповідним Положенням [7].

На діяльність ШЕВ поширюються положення Закону України «Про культуру», де зазначається, що ці заклади входять до базової мережі закладів культури. Основою організації та змісту освітнього процесу є Типові навчальні плани й програми, затверджені Міністерством культури України [9]. До того ж, ШЕВ надано право самим розробляти навчальні плани і програми з урахуванням регіональних особливостей роботи закладу [7].

Як бачимо, у контексті окреслених у назві статті взаємодії, ШЕВ, по-перше, є важливою ланкою для поглиблення кожного учнем, який цього бажає, здобутого на уроках мистецтва в загальноосвітній школі; тут мистецтво опановується добровільно, а способи освоєння відповідають потребам, упо-

добанням, здібностям учнів; по-друге, тут створено умови для самопізнання й саморозвитку дитини в мистецькій сфері на міцному концептуальному й методичному базисі, що дозволяє випускнику інтегруватися у професійний культурно-мистецький процес: саме в ШЕВ закладаються основи професій музиканта, танцівника, хореографа, актора, художника.

Що вивчають учні ШЕВ? У музичних школах представлено академічне, народне мистецтво, естрада, джаз; учні опановують гру на музичному інструменті, вокал, сольфеджіо, музичну літературу; відвідують заняття в хорі, оркестрі (народних інструментів, камерному струнному, духовому, симфонічному), у різноманітного складу ансамблях; пізнають музичний фольклор і обряди. В хореографічних школах вивчають класичний, народно-сценічний, бальний, сучасний танець, музичну грамоту, історію хореографії, танці народів України. У театральних школах – основи акторської майстерності, сценічний рух, пантоміму, сценічне мовлення, ритміку й танець, обряди народів України, історію театру, музичну грамоту; за бажанням – сценічне фехтування, вокал, музичний інструмент, виготовлення ляльок, костюмів. Основний напрям театральної освіти в ШЕВ – драматичний театр, але є досвід лялькових і музичних постановок. У художніх школах основою занурення в мистецтво є малюнок, живопис, композиція, скульптура (ліплення), історія мистецтва, декоративно-прикладне мистецтво (писанкарство, петриківський розпис, вишивка, ткацтво, лозоплетіння, гончарство тощо); дизайн, театральні декорації, комп'ютерна графіка. У школах мистецтв кожне з відділень корелюється з певним типом ШЕВ (музичною, хореографічною, театальною, художньою), з комбінуванням напрямів: музичний – образотворчий, музичний – хореографічний, музичний – театральний.

Вагомим сегментом освітнього процесу ШЕВ є конкурси, фестивалі, концерти, вистави, художні виставки, олімпіади, вікторини, екскурсії, творчі зустрічі, різноманітні синтетичні проекти, доцільність чого зумовлюється

суб'єктивними особливостями закладу (інтересами учнів та педагогів, підготовленістю батьків, можливістю запрошувати діячів мистецтва, доступністю до музеїв, театрів, філармоній, вуличних вернісажів, концертів на відкритих майданах тощо).

Для більшості учнів ШЕВ навчання розпочинається ще до вступу в ЗНЗ. Але для багатьох дітей ту пізнавальну платформу, на якій вони можуть уперше «почути себе» й усвідомити прагнення поглиблено саморозвиватися в мистецтві, створюють уроки мистецтва в ЗНЗ – музичного, образотворчого, художньої культури. Тобто взаємодія ЗНЗ і ШЕВ неминуче має перетворитися на фундамент розвитку суб'єктами цілісного освітнього процесу мистецьких і культурно-просвітницьких традицій, стати істотним важелом збагачення духовної сфери особистості як творця духовності суспільства в цілому.

У який спосіб може бути організовано збагачувальна взаємодія?

По-перше, це спрямоване ознайомлення з боку ЗНЗ з тим, що відбувається у творчому житті ШЕВ, особливо стосовно територіально близько розташованих закладів. Найпершими глядачами виставок, концертів у ШЕВ можуть стати саме учні ЗНЗ.

По-друге, це використання з боку ЗНЗ здобутків конкретного учня, який паралельно навчається в ШЕВ: запросити його виступити у шкільному концерті, організувати виставку його живописних творів, виконати твір на уроці музичного мистецтва. Подібні вектори можуть бути і зворотними: від ШЕВ до колективу ЗНЗ.

Що дає взаємодія для ШЕВ? Неупередженого глядача-слухача. Це свого роду вихід юних виконавців і художників за межі колективу школи, можливість відчутти й усвідомити суспільну корисність своєї праці й перспективу розвитку, включатися в благодійницькі справи, ділитися знаннями, здобувати досвід публічних виступів та показів.

Що отримує ЗНЗ? Сформованого глядача-слухача, який навчається сприймати, переживати, аналізувати, аргументувати, долучаючись до нових для себе пластів культури. Взаємодія з ШЕВ спонукає досі незацікавлених

школярів включатися в мистецьку творчість. А той факт, що набуття культури глядача, тренування сприймання відбуватиметься не у «звичайній» атмосфері класу, уроку, а в змодельованій ситуації концерту чи вистави, значно оптимізує цей процес.

Наведемо декілька прикладів з практики такої взаємодії.

Так, цікавим є досвід дитячої школи мистецтв м. Славутич (Київська обл.), діяльність музичного, хореографічного й театрального відділень якої сприяє зануренню школярів міста в поліхудожній контекст, оскільки заклад фактично діє як філармонійно-виставковий центр: для дітей міста й навколишніх сіл проводять концерти-лекції, театральні вистави. У фойє школи постійно працює виставка живописних і графічних творів учнів та випускників, які стали професійними художниками. У такий спосіб створюється особлива мистецька аура невеликого міста.

Досить поширеним явищем мистецького життя багатьох міст, пов'язаним саме з діяльністю ШЕВ, є дитячі філармонії. Діяльність дитячих філармоній може стати своєрідною «творчою пропозицією» для ЗНЗ. Прикладом пропозиції є організація діяльності дитячої філармонії Білоцерківською дитячою школою мистецтв № 1: ШЕВ самостійно здійснює супровід глядача-слухача від складання тематики концертних програм й розповсюдження абонементів – до безпосередньої підготовки глядацького сприймання через сценарії концертів-лекцій, інтерактивні технології спілкування й подачі музичного й візуального матеріалу: вступне слово-звернення ведучого концертів (педагога школи) до публіки в поєднанні з «живим звучанням» музики у виконанні артистів, які є однолітками глядачів-слухачів; створення юними художниками – учнями образотворчого відділення ШЕВ ілюстративного ряду (з репродукцій відомих картин «на весь екран»); зрештою, дійство, що відбувається в надзвичайно натхненній атмосфері Будинку органної та камерної музики (Костьол Св. Іоанна Хрестителя).

Заслуговує на поширення й використання досвід Ніжинської хореографічної школи (Чернігівська обл.): крім

того, що учні школи вивчають основи сучасної, класичної, народної, бальної хореографії, вони також є учасниками програм Музичної вітальні – як артисти вокальної студії, шумового оркестру та ін. У школі працює унікальний Народний музей українського старовинного костюма та побуту, у поповненні експозиції якого беруть участь учні та батьки. Крім того, що в музеї проводяться уроки історії хореографії, його колекція становить інтерес не лише для учнів ШЕВ, а й для школярів ЗНЗ.

Пов'язана з діяльністю ШЕВ музейна мережа – це також невичерпне й досі невивчене поле для мистецької взаємодії: музей Г. Нейгауза у ДМШ № 1 ім. Г. Нейгауза, музей Ю. Мейтуса у ДМШ № 2 (Кіровоград), кімната-музей В. Івасюка у Кіцманській ДМШ ім. В. Івасюка (Буковина); музей І. Стравінського в Устилузькій ДМШ (Волинь), музей гармошки в Жашківській ДМШ (Черкащина) та чимало інших (інформація надана автору Державним методичним центром навчальних закладів культури й мистецтв України).

Як бачимо, в кожній з ШЕВ існують свої родзинки, які можуть «прорости» в цікавий для ЗНЗ досвід. Якщо ж врахувати, що кожен із виокремлених просторів – і ШЕВ (як художньо-освітній), і ЗНЗ (як художньо-естетичний) – для повноцінного функціонування заради особистісного розвитку суб'єктів може залучати суб'єктів зовнішнього контексту (діячів культури, співробітників музеїв, артистів концертних організацій тощо), то, безумовно, їхня взаємодія дасть ще один синергетичний ефект: утворення цілісного й більш широкого за змістом простору, який можемо окреслити як культурно-мистецький, педагогічні можливості якого потребують подальших культурологічних, соціологічних, психолого-педагогічних, методичних досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Веремьев А. А. Детство как феномен художественно-эстетического восприятия и творчества / А. А. Веремьев // Эстетика в интерпарадигмальном пространстве: перспективы нового века : материалы науч. конф. 10 октября 2001 г. Серия «Symposium». – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – Вып. 16. – С. 18–19.
2. Волков С. М. Мистецька освіта в культурі України 90-х років XX століття / С. М. Волков. – К., 2006. – 207 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [відповід. ред. В. Г. Кремень.] – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 504–505.

4. Кияченко Н. И. Трансформация эстетического воспитания в эпоху глобализации и смены цивилизаций / Н. И. Кияченко // Век глобализации. – 2010. – № 2. – С. 127–138.

5. Комаровська О. А. Художньо обдарована особистість: сутність, реалії, розвиток : монографія / Оксана Анатоліївна Комаровська. – Івано-Франківськ, НАІР, 2014. – 412 с.

6. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті : аналіт. доп. / Базелюк О. В., Комаровська О. А., Масол Л. М. [та ін.] ; за наук. ред. Л. М. Масол ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. – Київ : Аура Букс, 2012. – 239 с.

7. Положення про Початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання) [Електронний ресурс] / Міністерство культури й мистецтв України. – Наказ від 06.08.2001 № 523. – Режим доступу: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base54/ukr54697.htm>. – Назва з екрана.

8. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад : постановва Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-n>. – Назва з екрана.

9. Про затвердження типових навчальних планів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів [Електронний ресурс] / Міністерство культури й туризму України. – Наказ 18.07.2006. № 570/0/16-06. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244941173

10. Франкл В. Десять тезисов о личности / В. Франкл ; перевод Е. Патеевой ; под ред. Д. Леонтьева // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2005. – № 2. – С. 4–13.

REFERENCES

1. Veremev, A. A. (2001). *Detstvo kak fenomen khudozhestvenno-esteticheskogo vospriiatiia i tvorchestva [Childhood as a phenomenon of artistic and aesthetic perception and creativity]*. In *Estetika v interparadigmatnom prostranstve: perspektivy novogo veka*: Vol. 16. [Aesthetics in the interparadigm space: prospects for the new century] Proceedings of Conference (pp. 18–19). St. Petersburg: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshchestvo.
2. Volkov, S. M. (2006). *Mystetska osvita v kulturi Ukrainy 90-kh rokv XX stolittia [Art Education in Ukrainian culture in the 90s of the XX century]*. Kyiv.
3. Kremen, V. H. (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopaedia of Education]*. Kyiv: Yurinkom Inter.
4. Kiiashchenko, N. I. (2010). *Transformatsiia esteticheskogo vospitaniia v epokhu globalizatsii i smeny tsivilizatsii [Transformation of aesthetic education in the era of globalization and changing of civilizations]*. Vek Globalizatsii, 2, 127–138.
5. Komarovska, O. A. (2014). *Khudozhno obdarovana osobystist: sutnist, realii, rozvytok [Artistically gifted personality: Nature, reality and development]*. Ivano-Frankivsk, NAIR.
6. Masol, L. M. (Ed.). (2012). *Mystetska osvita v Ukraini: rozvytok tvorchoho potentsialu v XXI stolitti [Art Education in Ukraine: Development of creative potential in the XXI century]*. Kyiv: Aura Bux.
7. Ministry of Culture of Ukraine (2001). *Polozhennia pro Pochatkovyi spetsializovanyi mystetskyi navchalnyi zaklad (shkolu estetychnoho vykhovannia) [Regulations on Primary specialized art school (school of aesthetic education)]* (Decree No. 523, August 6). Retrieved from <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base54/ukr54697.htm>.
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001). *Pro zatverdzhennia pereliku typiv pozashkylnykh navchalnykh zakladiv i Polozhennia pro pozashkylnyi navchalnyi zaklad [On approval of the list of types of out-of-school educational institutions and the Regulation on out-of-school educational institutions]* (Regulation No. 433, May 6). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-n>.
9. Ministry of Culture and Tourism of Ukraine (2006). *Pro zatverdzhennia typovykh navchalnykh planiv pochatkovykh spetsializovanykh mystetskykh navchalnykh zakladiv [On approval of the curricula of primary specialized art schools]* (Decree No. 570/0/16-06, July 18). Retrieved http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244941173
10. Frankl, V. (2005). *Desiat тезисов о личности [Ten theses on personality]*. *Ekzistentsialnaia Traditsiia: Filosofii, Psikhologii, Psikhoterapiia*, 2, 4–13.

Стаття надійшла до редакції _____